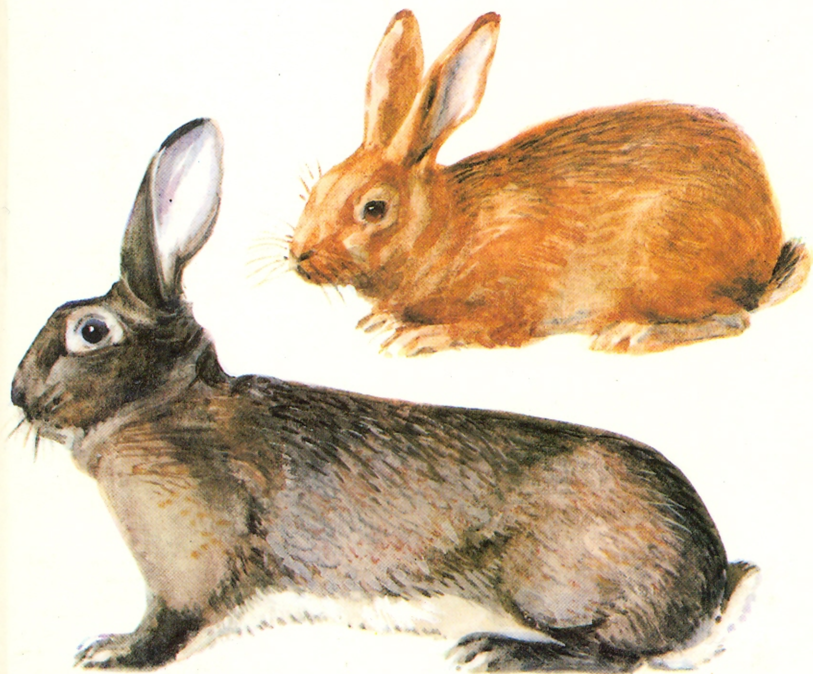
Háziállatok

búvár zsebkönyvek

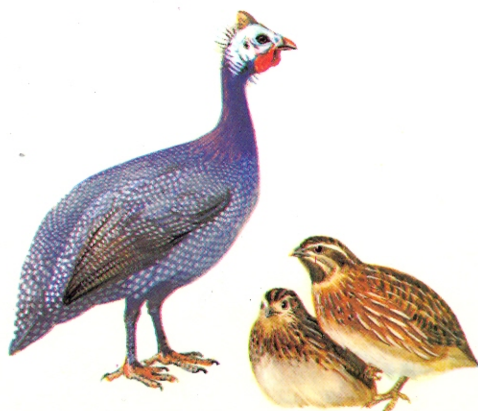
Móra

25,– Ft

A Búvár Zsebkönyvek
eddig megjelent kötetei:

Madarak (4. kiadás)
Vadvirágok 1. (4. kiadás)
Gombák (3. kiadás)
Halak (3. kiadás)
Lepkék (3. kiadás)
Dísznövények (3. kiadás)
Csigák, kagylók (2. kiadás)
Fák, bokrok (3. kiadás)
Legyek, hangyák, méhek,
darazsak (3. kiadás)
Vadak (3. kiadás)
Ásványok
Mohák, zuzmók, harasztok
(2. kiadás)
Bogarak (3. kiadás)
Kövületek
Kutyák (3. kiadás)
Kígyók, békák (2. kiadás)
Díszmadarak (3. kiadás)
Vadvirágok 2. (2. kiadás)
Kultúrnövények 1. (2. kiadás)
Pókok, skorpiók (3. kiadás)
Háziállatok (3. kiadás)
Gyümölcsök (3. kiadás)
Ősállatok (2. kiadás)
Kultúrnövények 2.
Felhők (2. kiadás)
Állatkerti emlősök
(2. kiadás)
Állatkerti madarak
(2. kiadás)
Gyógynövények
Tengeri állatok 1.
Tengeri állatok 2.
Emberek
Kaktuszok, pozsgások
Fűszernövények
Különös növények
Kisemlősök
Emberelődök
Trópusi pillangók
Kabócák, bodobácsok
Ősnövények

ÍRTA PATAY LÁSZLÓ

RAJZOLTA MURAY RÓBERT

A CÍMLAPOT URAI ERIKA TERVEZTE

HARMADIK KIADÁS

Azokat az állatfajokat és -fajtákat ismertetjük ebben a könyvben, melyek az ember szolgálatában állnak. Ezek egyike-másika, mint a kutya – mellyel önálló kötetben foglalkoztunk –, a ló, a kecske, a juh stb. már évezredek óta háziállat, sőt jelentős szerepe volt az emberi kultúra és civilizáció történetében. Hol kultikus célokat szolgáltak, mint a macska az ősi Egyiptomban vagy a bika Kréta szigetén, hol meg éppen történelmi események részesei voltak, mint a capitoliumi ludak, melyek gágogásukkal felébresztették a barbárok által megtámadott Róma őrségét. A nomád hódítók haditechnikája szélsebes, kitartó és igénytelen lovaikra épült. Más állatfajokat azonban csak néhány évszázada vagy éppen évtizede tenyésztünk. A nem is olyan régen még kizárólag csapdával fogott vagy vadászott prémes állatokat ma óriási farmokon százezerszámra nevelik fel, biológiai kutatás céljára pedig kísérleti patkányok és egerek millióit állítják elő a laboratóriumi állatházak. S még mindig egyre növekszik a háziasításba fogott állatfajok száma! Például a delfin akár a tenger mélyét hódítgató ember „vízi" kutyájává is válhat idővel.

A városlakó mai ember egyre ritkábban találkozik az élelmiszert, ipari terméket adó háziállatokkal, ha mestersége nem kapcsolódik valamilyen módon a mezőgazdasághoz. Márpedig a vadon élő állatok mellett velük is illik megismerkednünk.

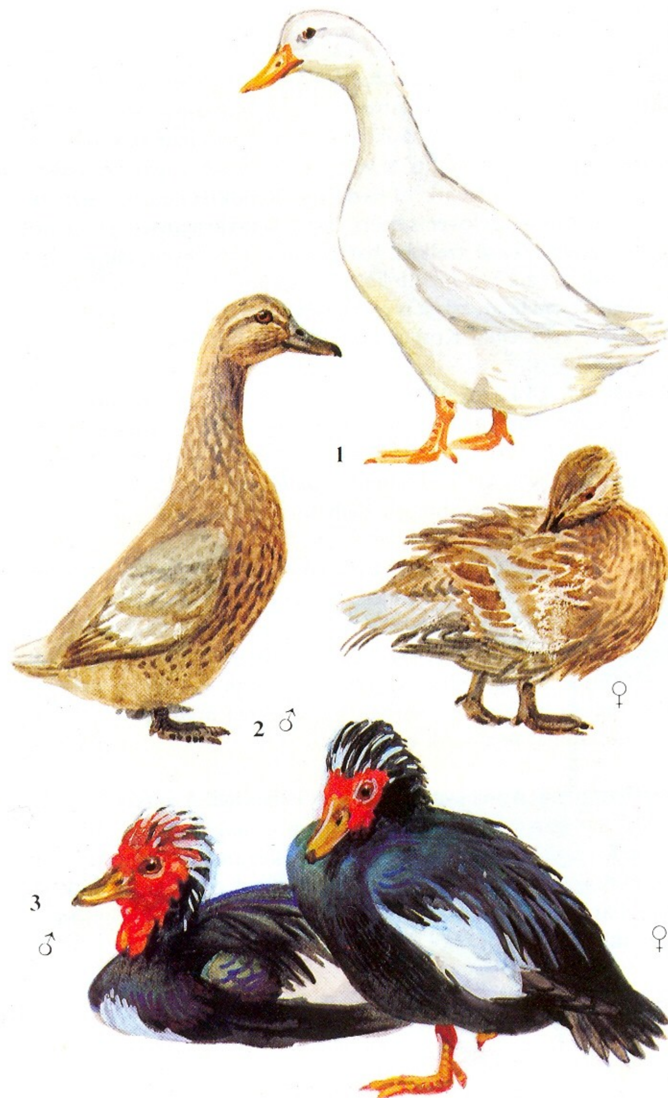
Természetesen nem sorolhatjuk fel valamennyit – így meg sem említjük azokat, melyek korábban más Búvár Zsebkönyvekben már szerepeltek, s a fajokon belül is csak a legfontosabb fajtákról írhatunk. Beszélünk a háziállatok eredetéről, megemlítjük a vadon élő őst, majd az ősi, parlagi fajták után a nagyüzemi árutermelésre alkalmas, modern fajtákat ismertetjük. (A hímeket ♂, a nőstényeket ♀, a kicsinyeket juv. – iuvenis = fiatal – jellel jelöljük.)

A *házikacsa* nem egyéb a *tőkés réce* (Anas plathyrynchos) domesztikált – háziasított – változatánál. Többnyire fehér színben tenyésztik, de egyes vidékeken – különösen ott, ahol vadon élő ősével könnyen kereszteződhet – „vadkacsaszínű” példányokat is találunk. Húsa, mája, zsírja, tepertője finom falat, de a tojását – melynek szárazanyag- és zsírtartalma lényegesen nagyobb a tyúktojásénál – csak alaposan megfőzve fogyasszuk, mert paratífusszal fertőzött lehet. Fosztott tollával párnát töltenek. Kotlási ideje átlagosan 28 nap.

1. Pekingi réce. A házikacsa legismertebb s talán legelterjedtebb nemesített formája. 1873-ban vitték Kínából az USA-ba, s onnan származott át Európába. Tollazata fehér vagy tejfölsárga, kifejlett kori súlya 2,5–4 kg, évente 70–120 db 80 gr súly körüli tojást rak. Fiatalkori gyors növekedése miatt a pecsenyekacsa-termelés egyik kedvelt alapfajtája. (Mindenfajta kacsa hímjét gácsérnak hívjuk.)

2. Khaki-Campbell réce (kekikembel). Khakiszínű, mindössze 1,8–2,5 kg súlyú, elsősorban tojástermelésre kitenyésztett fajta. Évente 180–200 db tojást is rakhat, húsa kevésbé ízletes, mint a pekingi kacsáé. Helyenként fehér színváltozatát is tenyésztik.

3. Pézsmaréce (Cairina moschata). *Bizam-, mósusz-, török és patoszkacsának* is nevezik. Önálló faj. Őse Közép- és Dél-Amerika mocsaras vidékein él. 2,5–4,5 kg súlyú, furcsa megjelenésű madár. Vörös nyakbibircsei különösen a gácséroknál szembetűnőek, melyek miatt sokan a kacsa s a pulyka kereszteződésének nézik, noha ez éppoly lehetetlenség, mint ha „gyáva nyulat szülne Núbia párduca”. 60–100 tojást tojik évente. Húsa fiatalkorában jóízű, később erősen pézsmaszagúvá válik. Elsősorban a madárbarátok tenyésztik, gazdasági jelentősége csekély, bár házikacsával keresztezve ivadékainak mája nagyra nő, és kiváló ízű. A hibridek tovább nem szaporíthatók: terméketlenek.

A *házilúd* zömökebb és súlyosabb, mint őse, a *nyárilúd* (Anser anser). Tollazata hófehér vagy szürkésbarna – nyárilúd-színű. Mintegy 5–6 ezer éve háziállat. Az egyiptomiak i. e. 2800 körül már rendszeresen hizlalták. Homérosz is említi, s volt, ahol – mint a már emlegetett capitoliumi ludakat – szentként tisztelték. Rendkívül edzett, igénytelen, a legsilányabb legelővel is beéri, bár a jó takarmányozást ugyancsak meghálálja. Kissé szálkás, barna húsa igen finom ízű. A libát kukoricával „tömik", a hízott liba mája világszerte keresett és jól megfizetett ínyencfalat, zsírja is csemegének számít. Tolla lényegesen értékesebb a kacsáénál. Kotlási ideje átlagosan 30 nap.

1. Magyar lúd. 4,5 kg körüli súlyú, mindössze 12–15 tojást rak tavaszonta, de egyes vonalai a legjobb „májlibák" közé tartoznak a világon. Tolla évente két-háromszor tépthető; többnyire fehér színváltozatát tenyésztik. Meg kell említenünk a *landes*-i (landi) ludat, melynek mája – átlagosan – nagyobbra hizlalható a magyarénál.

2. Rajnai lúd. Az utóbbi 30–40 évben kitenyésztett fajta. Közepes testű, kiváló tojó, 50–80 tojást is termelhet egy-egy idényben. Nagyon gyors fejlődésű, 8 hetes korára a 4 kg-os súlyt is eléri, s ezért a pecsenyelibát nevelő telepeken szívesen foglalkoznak vele. Igénytelen, jó legelő fajta, májtermelése azonban meg sem közelíti a magyar vagy a landes-i libákét. Elsősorban szaporasága miatt a világ valamennyi lúdfajtáját nemesítik vele.

3. Kínai hattyúlúd (Anser cygnoides) vagy **búbos lúd.** A gúnárok csőrének felső kávája a hattyúéra emlékeztető, magas, húsos bütyköt találunk. Hazája Mongólia és az Altáj vidéke, ahol a többi lúdfajtól eltérő módon, a fák ágai között alszik. Súlya 4–6 kg. Háziállatként fehér és barna színváltozatokban tenyésztik. Gazdasági jelentősége csekély, inkább kedvtelésből tartják.

1. Páva (Pavo christatus). Kelet-Indiából származik, ahol vad alakja a hegyvidéki bozótosok lakója. Súlya 3–7 kg. Már a rómaiak is ismerték, s húsát ínyencfalatként fogyasztották lakomákon. Manapság gazdasági jelentősége nincsen, pávát a kakas díszes tollazata miatt tartanak. Kötekedő, a baromfiudvar réme. Hangja fülsértő, csúf rikácsolás. 5–6 tojásból álló fészkét ügyesen elrejti, átlagosan 29 nap alatt kikelő csibéit gondosan neveli, bár veszély esetén könnyen cserbenhagyja őket.

2. Gyöngytyúk. Az afrikai *közönséges gyöngytyúk* (Numida meleagris) többé-kevésbé domesztikált változata. Tulajdonképpen csak nagyságában különbözik ősalakjától. Súlya 1,4–2,5 kg. Kotlási ideje 27 nap. Húsa kitűnő, tojása kisebb, gömbölyűbb, mint a házityúké. Igénytelen, rendkívül edzett, parlagi tartásra alkalmas faj, bár újabban – főleg az igen drága vadhús pótlására – nagy telepeken üzemszerűen és több színváltozatban is tenyésztik. Az ún. pecsenyegyöngytyúk igen keresett árucikk a világpiacon.

3. Japán fürj (Coturnix japonica). Talán a legújabb, de mindenesetre nagy jövő előtt álló háziállatunk. Az összes baromfifaj közül a legjobb takarmányértékesítő, húsa igen ízletes. A 150–180 gr súlyú tojó 280–320 db 10 gr körüli tojást is tojik egy esztendő leforgása alatt. Tojása eszencionális zsírokban, lecitinben és vitaminokban igen gazdag. Kotlási ideje 17 nap. Az utóbbi időben nagy divat arcpakoláshoz használni a kozmetikában, bár „csudahatását”, amiről hívei regélnek, tudományosan eddig még nem igazolták. Tenyésztése jövedelmező, ezért – ahol piaca van – az idősebb s a város környéki zöldövezetekben lakó emberek nyugdíjkiegészítő foglalkozásként űzik. Többnyire mesterségesen megvilágított, fűtött helyiségekben, emeletes ketrecekben, ún. battériákban tartják. Mivel nem kotlik, tojásait törpetyúkkal vagy gépben keltetik. Hazai piaca most van kialakulóban.

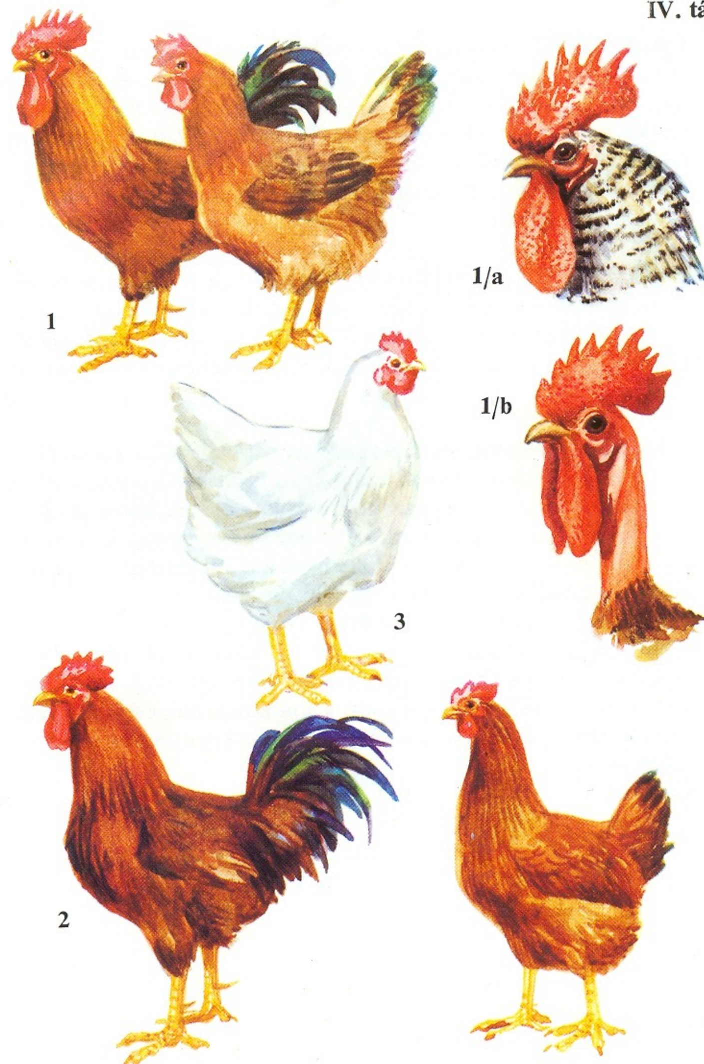

Mintegy 4000 évvel ezelőtt a *bankiva* (Gallus gallus), a *szürke* (G. sonnerati), a *ceyloni* (G. lafayetti) és a *jávai* vagy *gangegár tyúk* (G. varius) dzsungelfajokat megszelídítve és keresztezve egymással új fajt állítottak elő Indiában: a *házityúkot* (Gallus domesticus), amely ma is az egyik legjelentősebb háziállatunk. Kotlási ideje 21 nap. Húsa kiváló, fehérjedús, zsírral átszőtt, mégis kalóriaszegény, tojása 50–70 gr súlyú, a többi baromfifajjal együtt mind nagyobb szerepet játszik a korszerű élelmezésben. Számtalan fajtáját, változatát tenyésztik, de mi csak néhány közismertebbet tárgyalhatunk közülük.

1. Magyar parlagi tyúk. Valószínűleg Ázsiából hoztuk magunkkal. Súlya 1,25–1,50 kg körül volt. Edzett, igénytelen, de kis testű, kevés tojást rakó fajta volt. Belőle nemesítették ki a 2,2–2,5 kg súlyú és évente 90–110 db tojást termelő *fehér*, a **kendermagos (1a)** és a *sárga* magyar tyúkot, melyek a külterjes tartást jól viselték. A rovarokkal is táplálkozó, szabadon mozgó „tanyasi" állomány alapozta meg a magyar rántani való csirke világhírét. **Kopasz nyakú (1b)** változatban is gyakran előfordult. Mivel még nemesítve sem állta a versenyt a korszerűbb, gazdaságosan termelő fajtákkal, átkeresztezték, s ma már talán sehol sem található meg tiszta vérben.

2. New Hampshire-tyúk (nyuhemsir). A *Rhode Island Red* (rodejland red) fajta egyik változata. Közepes testű, 2,5–4 kg súlyú, 180–200-at tojó, mely gyakorlatilag kiszorította a nemesített magyar tyúkokat a háztáji tenyésztésből.

3. Fehér Plymouth-tyúk (plimut). 2,5–3,5 kg súlyú, hófehér tollazatú, közepesen jó – évi 160–180 darabot – tojó, széles mellű, erős csontozatú, gyorsan fejlődő fajta. Tulajdonságait jól örökíti, s ezért a pecsenyecsirke-keresztezésekhez világszerte szívesen használják.

1. Leghorn-tyúk. Az olasz parlagi tyúktól származik, többnyire fehér színváltozatát tenyésztik, bár fogolyszínben is előfordul. A világ legelterjedtebb, tiszta vérben tenyésztett tojótyúkfajtája. Súlya 1,6–2,5 kg, kis testű, élénk vérmérsékletű, átlagosan évi 220–250 db tojást rakó fajta. Húsa sovány, száraz, néha kékes árnyalatú. Kifejezetten egyhasznú, tojástermelő, a világ szinte valamennyi *tojóhibrid* vonalának kiinduló fajtája.

2. Cornish-tyúk (kornis). Kevés, évi 60–100 db tojást termelő, ám óriási testű, 4–6 kg súlyt is elérő, széles mellű, igen gyorsan fejlődő, jól tollasodó, fehér színű fajta. Kakasai valaha az ázsiai kakasviadalok hősei voltak, ma elsősorban a húshibrid vonalak apaállataként hasznosítjuk őket.

3. Hús- és tojóhibridek. Manapság már nagyüzemi módszerekkel, ketrecekben vagy kifutó nélküli istállókban nevelik, illetve tojatják a tyúkokat. Az ilyen tartásra azonban alkalmatlannak bizonyultak az eddig ismert fajták, s így azok különböző keresztezéseivel új, vagy csak hús-, vagy csak tojástermelésre használt, a takarmányt jól hasznosító, betegségekkel szemben ellenálló, szüleiknél gyorsabban fejlődő vagy éppen többet tojó hibrideket hoztak létre a baromfitenyésztők. Jó részük „autoszex", vagyis a két ivar eltérő s nemhez kötötten öröklődő tollszíne alapján már a napos csirke szétválogatható, mert a húshibrideknek csak a kakasait, a tojókénak természetesen csak a jércéit hasznosítják. Nálunk főleg a magyar kitenyésztésű hibridek váltak népszerűvé.

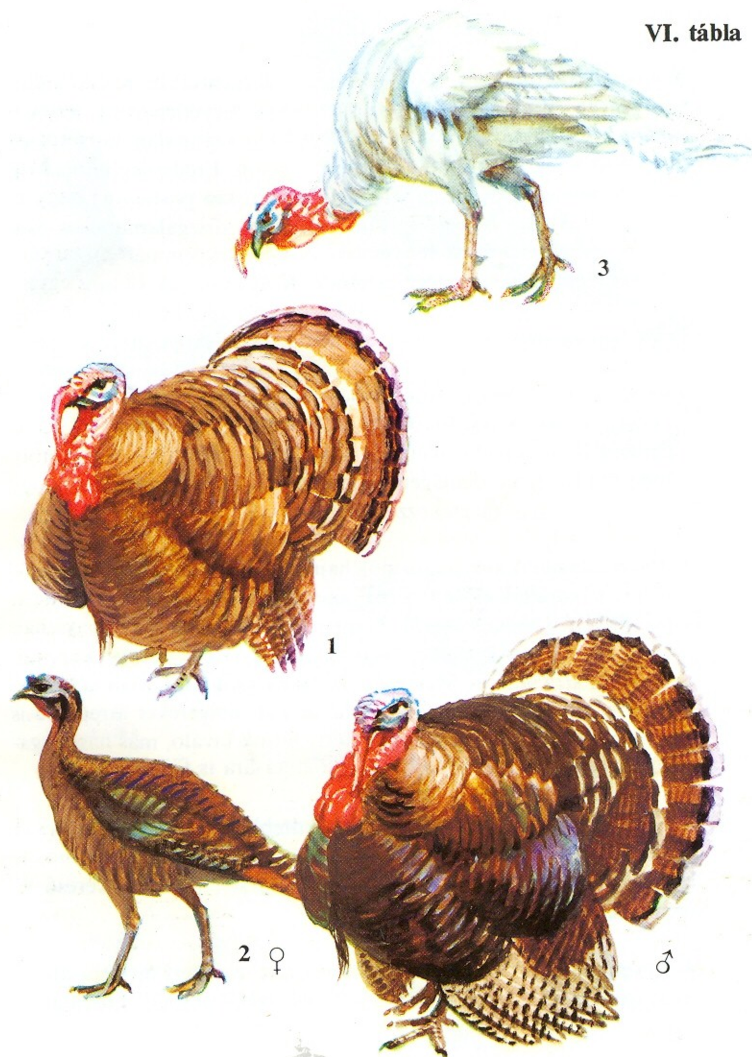

A *pulykát* már a Kolumbusz előtti időkben is háziállatként tartották az aztékok, s 1520 táján került Európába. Őse a *parlagi bronzpulyká*hoz igen hasonló *vadpulyka* (Meleagris gallopavo). Több színváltozatban, elsősorban a húsáért tenyésztik. Kotlási ideje 28 nap. „Míg ki nem hányja a vörösét", vagyis az első 3–4 hétben pipéi nagyon kényesek, (régen túróval etették őket) de később a „ménkő se vág beléjük" – mondják róluk falun. Hazánkban régebben főleg a tanyasi emberek tartották, újabban nagyüzemekben is tenyésztik. Az egyetlen háziszárnyasfaj, melyet mesterséges termékenyítéssel is szaporítanak a nagyüzemekben.

1. Rézpulyka. Parlagi fajta, *bosnyák pulykának* is nevezik. Gyorsan fejlődik, jól kotlik, gondosan neveli a pipéit. Viszonylag kis testű, a kakas 6–10, a tojó 4–6 kg súlyú. Mindössze 20–25 tojást rak évente. Kiveszőfélben van.

2. Mammouth bronzpulyka. A bronzpulykának az USA-ban kitenyésztett, óriás változata. Tojói 5–8, legnagyobb kakasai 23–32 kg súlyúak. Évi tojástermelése 60–100 darab. Viszonylag lassú fejlődésű fajta. Húsa kitűnő ízű, de a legnagyobb kifogás az ellene, hogy „egy állat húsa egyszerre sok egy családnak". Mióta a broylerpulyka, vagy nálunk ismert nevén a *bébipulyka* divatba jött, ez a fajta háttérbe szorult a kisebb testű, jobb tojó, gyorsabb növekedésű fehér vagy bronzszínűekkel szemben. Hibridek előállítására azonban gyakran fölhasználják.

3. Beltswille-i fehér pulyka (beltszvilli). Viszonylag kis testű, 3,5–7 kg súlyú, jó tojó, 80–120 tojást rakó, gyorsan fejlődő, széles, húsos mellű fajta. Tollazata hófehér, s ez előny a feldolgozás során. A háztáji pulykaállományban azonban a világos tollazatra jellemző nagyobb fokú érzékenység miatt a bronzpulykának még sokáig nem lesz versenytársa.

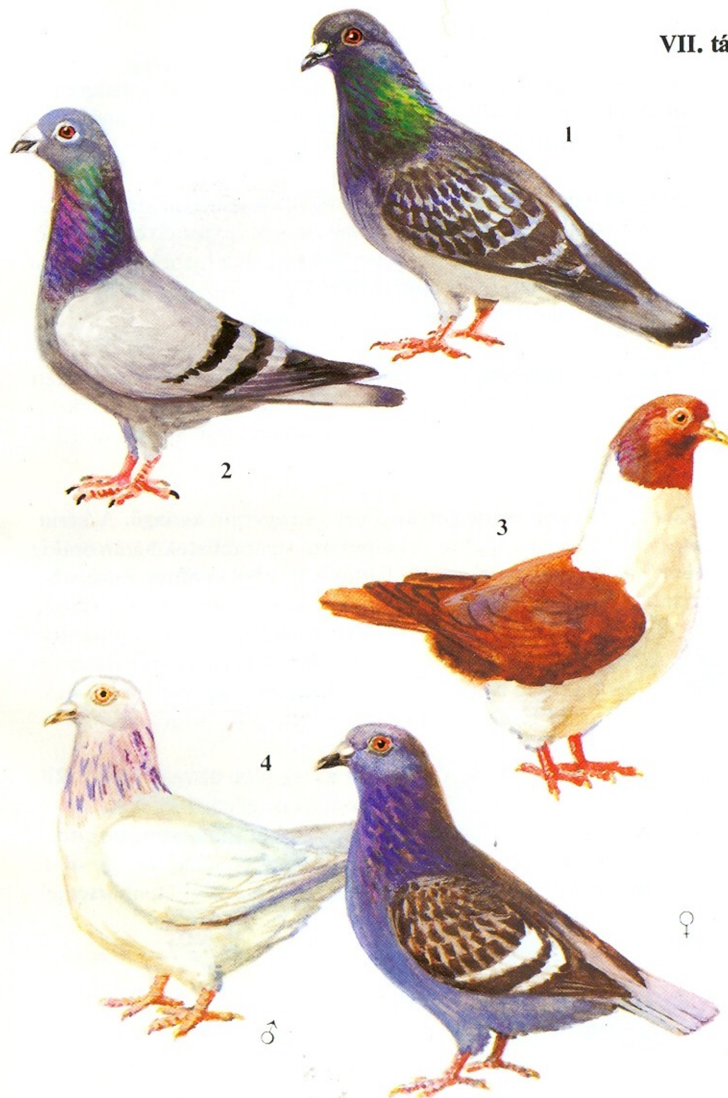
A *galambok*at mintegy 5000 esztendeje háziasították Kisázsiában. Sok helyen szent állatként tisztelték őket. Egyetlen ősük a *szirti galamb* (Columbia livia), melynek ivadékai számtalan fajtában és formában élnek napjainkban szerte a világon. Eredetileg kitűnő ízű húsáért tenyésztették, de egyes fajtáit hamarosan postaszolgálatra is fölhasználták. Ma a legtöbb fajtát – az ún. díszgalambokat – kizárólag szépségük miatt tenyésztik. A közhiedelemmel ellentétben igen kötekedő, békétlen természetűek. Kotlási idejük 17 nap.

1. Parlagi galamb. Az ember csak tartja – nem tenyészti –, s elszedi a fiókáit. Ide tartoznak tulajdonképpen a városainkban túlszaporodott s ezért mindent összemocskoló, betegségeket – ornitózist (papagájkórt), tífuszt, paratífuszt stb. – és élősködőket terjesztő *városi galambok* is, melyeket némelyek – rosszul értelmezett állatszeretetből – még rendszeresen dédelgetnek, etetnek is, és nem engedik, hogy túlszaporodásukat megfékezzék a hatóságok.

2. Postagalamb. A történelmi idők hajnalán, valószínűleg a tengerjáró föníciak használták először, s ma, az elektronikus hírszolgálat idején sem csökkent a népszerűségük. Napjainkban – számtalan változatban – elsősorban versenyeztetés végett tenyésztik. Tájékozódási képességük bámulatra méltó. Megfelelő edzés és szoktatás után sok száz kilométerről, hegyvonulatokat, sivatagokat, tengereket átrepülve is hazatalálnak. Edzett, igénytelen fajták, húsuk kiváló, más haszongalambok nemesítésére, húshibridek előállítására is fölhasználják.

3. Strasszer-galamb. Az egyik legelterjedtebb gyakran költő és egyik legjobban nevelő, haszongalambfajta. Évente 7–9 pár, 7–8 kg összsúlyú fiókát nevel. Igénytelen, edzett, közepesen jó élelemkereső és igen verekedős fajta.

4. Texán-galamb. Nemrégiben kitenyésztett, zárt téri tartásra alkalmas, igen szapora, évi 16–22 fiókát is fölnevelő autoszex húsgalamb.

A *díszgalambok*nak több száz fajtáját nemesítették ki formateremtő kedvükben a tenyésztők. Gazdasági jelentőségük nincsen, kedvtelésből, gyönyörködtetés céljára tartják őket.

1. Magyar fodros galamb. A fodros galambok szárnyfedőtolla hullámos. Kisázsiából származnak, s magyar közvetítéssel honosodtak meg szerte Európában. A magyar fodros galamb többnyire vörös vagy kékderes színű. Ez és kontynélkülisége különbözteti meg leginkább az általánosabban ismert francia fajtától.

2. Magyar pávagalamb. A pávagalambok legyezőszerűen kiterjesztett farkukról kapták a nevüket. Indiából származnak, a magyar változat tollas lábú. Kiállításokon farktollainak száma, test- és faroktartása alapján bírálják.

3. Budapesti, rövid csőrű, gólyás (sötét szárnyvégű) **keringő.** A keringőgalambok kiváló röpülők. A különböző légáramlatok hátán órákig is fent köröznek a levegőben. Indiából és Iránból kerültek Európába. Számtalan változatuk és fajtájuk ismert, talán még a szakirodalom sem tudja számon tartani valahányát. A bemutatott fajta több száz éve alakult ki. Ma már csak mint díszgalambot tartják, röpversenyeken el sem indítják. Nagyobb keringőgalamb-fajtacsoportok: *rövid, közép* és *hosszú csőrűek, bukók, magosan szállók, pergők* stb.

4. Német sirálykagalamb. A *sirálykák* a legkisebb díszgalambok. Rövid, vastag csőr, hetyke, „begyes" testtartás jellemzi őket. A mindössze 30–32 cm hosszú német sirálykagalambot több színváltozatban is tenyésztik, de származása, alakja, formája és színe szerint szinte számontarthatatlan a sirálykafajták száma, amit megkülönböztetnek a galambászok.

A *házinyúl* talán egyik legfiatalabb háziállatunk. Bár ősét, az *üreginyul*at (Oryctolagus cuniculus) már a rómaiak is tartották leporáriumokban – nyulaskertekben –, az igazi domesztikáció mégiscsak a XIV. század táján, a francia kolostorokban kezdődött, s egyesek szerint még ma sem fejeződött be egészen. Évszázadokon át félvadon, körülfalazott kertekben, folyók, tavak szigetein szaporították őket – erre emlékeztet a Margitsziget hajdani neve, a „Nyulak szigete" is –, és csak a fölös szaporulatot fogdosták ki közülük. Később istállókban, vermekben tartották, s valójában csak a múlt század végétől beszélhetünk igazán nyúltenyésztésről. Gazdasági jelentősége egyre fokozódik. Jóízű, fehér, zsírszegény és finom rostú húsa sok országban kedvelt pecsenye, s nálunk is egyre népszerűbb. Gereznájából prémet, szőréből kalapfilcet gyártanak. Rendkívül szapora, hiszen vemhességi ideje mindössze 30 nap, az öthónapos nyúl már tenyészérett, s akár 6–10 fiat is felnevel egy alomból. Miután minden más, a ház körül is tenyészthető kis állatfajtánál kevésbé abrakigényes, a tenyésztők olcsó és jól jövedelmező húsforrása. Az a hazánkban elterjedt hiedelem, hogy a patkánnyal is kereszteződhet, zoológiai lehetetlenség.

1. Parlagi nyúl. Fajtajelleg nélküli, inkább kis testű, gyenge termelőképességű nyulak, melyek ma már mindenütt átkereszteződtek a nemesebb fajtákkal.

2. Belga óriásnyúl. Flandriában kialakult, 7–9 kg súlyt is elérő parlagi fajta volt, s tulajdonképpen minden mai óriásnyúlfajta egyik őse. Ma már nem tenyésztik. Az *óriásnyulak* gazdasági jelentősége csökkenőben van, többnyire csak keresztezésekhez s kiállítási nyulakként tenyésztik őket.

3. Angóranyúl. Hosszú, selymes szőrű változat, mely 150–400 gr fonható fehér gyapjúszőrt ad egy-egy nyírás alkalmából; a rekordnyulak évi termelése meghaladja az 1 kg szőrt is.

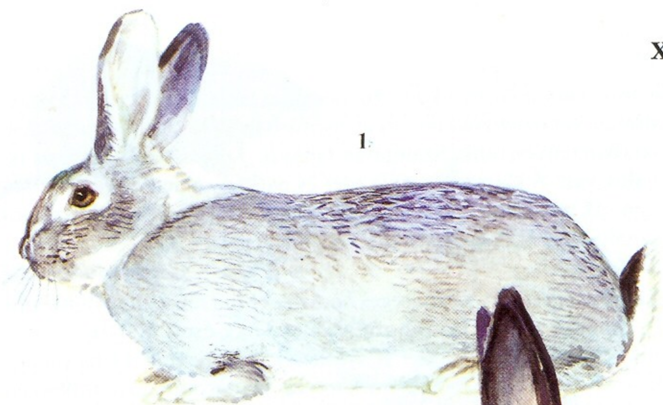

1. Csincsillanyúl. Nevét az értékes prémje miatt szinte teljesen kiirtott dél-amerikai rágcsálóról kapta, mert bundájának színezete hasonlít rá. Egy időben nálunk is igen népszerű volt mint kettős hasznosítású – hús- és prémtermelő –, a tartás és takarmányozás iránt meglehetősen igénytelen, ugyanakkor viszonylag jól szaporodó, évente 18–22 fiat felnevelő fajta. Több nagyságban is tenyésztik. Kifejlett korában átlagsúlya 4–4,5 kg. Szaporasága, takarmányhasznosítása, fejlődése meghaladja ugyan a parlagi és az óriás fajtákét, de messze elmarad a modern húsnyulakétól, ezért mindinkább kiszorul a tenyésztésből.

2. Bécsi kék nyúl. Kiváló hústermelő, átlagosan 4–4,5 kg súlyú, nagyüzemi hibridek előállításához is gyakran felhasznált fajta. Igényesebb, de gazdaságosabb is a csincsillánál. A jó gondozást és takarmányozást a háztáji gazdaságokban is ugyancsak meghálálja. Világszerte több testnagyságban, sötétebb és világosabb színárnyalatokban tenyésztik. A többi – a szürke s a fehér bécsi nyúllal csak származási helye közös, nincs velük közvetlen rokonságban.

3. Új-zélandi nyúl. Nálunk a legáltalánosabban ismert, valóban modern, nagyüzemi fajta. Az USA-ban tenyésztették ki előbb vörös, majd ebből – nagy testű fajták felhasználásával – albínó fehér változatban. A fehér kiváló hústermelő fajta, mely háromhónapos korára 2,5 kg-os testsúlyt is elérhet. Évente akár 5–6-szor is fialtatható, s 7–8 kisnyúl választható le egy-egy alomból. Nagyüzemi és háztáji tartásra egyaránt alkalmas, bár igényes fajta. Tömött, rugalmas, jól festhető szőrzete miatt a szűcsipar is keresi a gereznáját.

A korszerű, nagyüzemi tenyésztésre is alkalmas nyúlfajták közül egyre népszerűbbé válik az ugyancsak fehér színű *kaliforniai*, de közismert a Gödöllőn kitenyésztett *fehér gyöngynyúl* is.

1

2

3

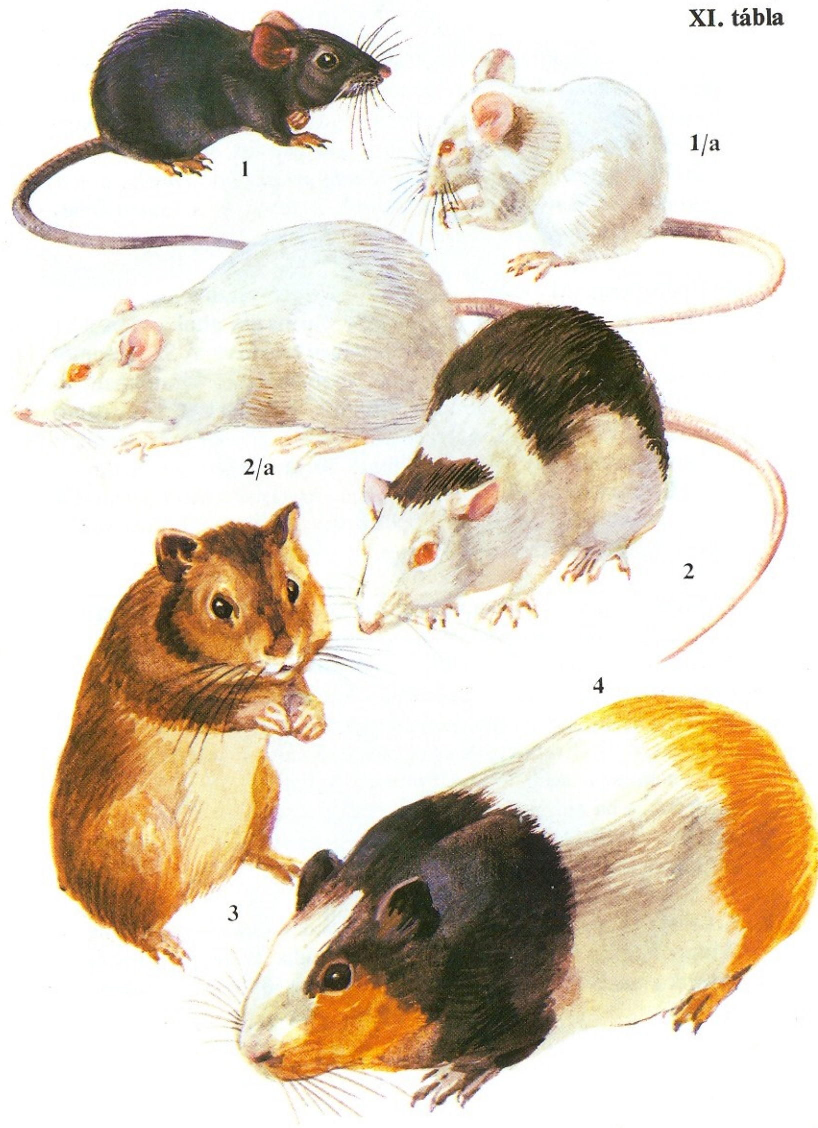
*Laboratóriumi állatok*nak a köznapi szóhasználatban azokat a kisrágcsáló-fajokat nevezzük, melyeket elsősorban a biológiai kutatás szolgálatában tenyésztünk. Számtalan fajtájuk, fajtaváltozatuk, törzsük, vonaluk van. A klasszikus fehér egér és patkány elnevezés pontatlan, hiszen sok más színű törzs is ismert. Szerte a világon tízmilliószámra használják fel őket egészségünk védelmében.

1. Kísérleti egerek. A közönséges *háziegér* (Mus musculus) domesztikált, gyakran **albinó (1a)** változatai; alig 3 dkg-osok. Rendkívül szaporák, évente akár 8–10-szer is vemhesek, egyszerre 6–14 fiat nevelnek, s már 6–8 hetes korukban képesek szaporodni. Bár többnyire igen kedves, eleven jószágok, házi kedvencnek nem ajánljuk őket: betegségeket terjeszthetnek, átnedvesedett almuk egérszagot áraszt.

2. Kísérleti patkányok. A *vándorpatkány* (Rattus norvegicus) háziasított, többnyire **albinó (2a)** változatai. Még talán az egérnél is népszerűbb kísérleti állatok, hiszen éppolyan szaporák, de nagyobbak lévén, többféle kísérletre használhatók.

3. Aranyhörcsög. (Mesocricetus auratus). A már évszázadok óta ismert, de később kiveszettnek hitt kisrágcsálót az 1930-as években Aharoni fedezte fel újra a szíriai Aleppóban. Három példányt sikerült több méter mélységből kiásnia, s ezekből ered a világ mai, sok milliós, tenyésztett hörcsögállománya. Mindössze 16 napig vemhes, 6–8 fia születik egyszerre. Fűtött helyiségben nem alszik téli álmot, de a téli hónapokban nem szaporodik. Kedvelt szobaállat, ám mivel különféle betegségek, például a vírusos agyhártyagyulladás terjesztője lehet, tartásáról mindenkit lebeszélünk.

4. Tengerimalac (Cavia porcellus). Peruból származik, még a spanyol hódítás előtt háziasították. Fiai nyitott szemmel, szőrösen születnek a vemhesség 63. napján. Húsát némely európai országban fogyasztják.

Prémesállatok gyűjtőnév alatt foglaljuk össze azokat a többnyire a rágcsálók és a ragadozók rendjébe tartozó állatfajokat, melyeket szinte kizárólag értékes gereznájukért – legtöbbjüket csak alig néhány évtizede – tenyésztünk. Ismertebbek közülük az *ezüst-*, a *kék-*, a *fekete-* s a *platinaróka,* a híres, fejedelmi prémet adó *coboly,* a *hód,* a *mosómedve,* a *nyestkutya,* az *ocelot,* a *nutria* és a *csincsilla,* de kívülük sok más prémesállatot is tenyésztünk.

1. Hódpatkány (Myocastor coypus). A prémtenyésztők s a szűcsipar *nutria* néven ismerik. Dél-Amerikából származik, ahol vadon is él a folyók, mocsarak partjaiba vájt üregeiben tanyázva. A Szovjetunióban szabadon, máshol rács mögött, úszómedencés kifutókban tenyésztik. A kemény hideget nehezen bírja. Főleg növényevő, gabonán, répán, burgonyán, zöldségen is megél, de szívesen fogyaszt állati eredetű takarmányt is. Az öreg hímek súlya elérheti a 8–10 kg-ot. Meglehetősen szapora, vemhességi ideje 130 nap, évente 4–10 utódot nevel egy nőstény. Több színváltozatban tenyésztik. Finom rostú, fehér húsa zsírban szegény és ízletes, de trichinával fertőzött is lehet.

2. Nyérc (Mustela lutreola vison). A németes nerz néven közismert. Kizárólag az *amerikai nyérc*et tenyésztik. Eredetileg az ingoványos, mocsaras területek lakója. Főleg víziállatokon, halon, békán, rákon, kagylón él. A farmokon elsősorban hús, hal, befulladt tojás stb. a takarmánya, de újabban nagyüzemekben, ipari keverék takarmányon is tartják. Évente egyszer párzik, 2–5 fiat vet. Vemhességi ideje nagyon hosszú, több mint 10 hónap. A fiatalok még vakon enni kezdenek, s ha nem jutnak elég táplálékhoz, előfordul, hogy a saját anyjukat falják föl. Prémje igen értékes, tenyésztése még mérsékelt szaporasága mellett is kifizetődik.

3. Ezüstróka. Valójában nem külön faj, csak a *közönséges vörösróka* (Vulpes vulpes) egyik színváltozata. Életmódja, szaporodása is megegyezik amazéval. A rókaprém ismét divatba jött, egyre értékesebb.

A *házimacska* legvalószínűbb őse a *núbiai macska* (Felis silvestris lybica), amely az *európai vadmacská*hoz (Felis s. silvestris) hasonló, de koponyája nyúltabb, farka elhegyesedő, bundája fakóbb, harántsávjai kissé elmosódottabbak, és könnyebben szelídül. Valószínűleg önként húzódott az ember pockoktól és egerektől látogatott gabonatárlóinak közelébe a földművelés kezdetekor, de csak i. e. 2000 táján kezdték háziasítani Egyiptomban, ahol szentként tisztelték, és tetemét bebalzsamozták. Szelíd változata elterjedt az egész világon, s szinte mindenütt kereszteződött a helyi vadmacskákkal. A mai házimacska kialakulásában tehát a mi vadmacskánk és az ázsiai *pusztai macska* (F. s. ornata) egyaránt szerepet játszott. Intelligens, önálló, kényszert, alárendeltséget nehezen tűrő, magányosan járó állat; ősi tulajdonságaiból a háziasodás ellenére is sokat megőrzött. Évente kétszer panaszos, síró nyivákolással párzik, s 56 napi vemhesség után 4–6 kölyköt vet a nőstény, melyeket nagyon gondosan nevel fel és tanít vadászni. Fontos laboratóriumi és prémesállat.

1. Közönséges házimacska. A társat kereső, városlakó ember egyik barátja. Faluhelyen egérpusztító szerepe a korszerű rágcsálóirtószerek megjelenése óta csökkenőben van, de még ma sem lebecsülendő. A gondozatlan macska könnyen elvadul, s az egyre szaporodó kóbor macskák a nagyvárosoknak éppoly átkaivá válnak, mint nem is olyan régen a patkányok.

2. Sziámi macska. Karcsú, rövid szőrű, testvégein mindig sötétebb színű, ma már több színváltozatban ismert, de a rokontenyésztés miatt túlfinomodott, kényes luxusállat. Állítólag a dél-ázsiai buddhista kolostorokból származott Európába.

3. Perzsa macska. Hosszú szőrű, busa fejű, igen szép fajta. 14–15 színváltozatban is tenyésztik, a fehéret – mely gyakran süket – *angóramacská*nak is nevezik.

1. Háziszamár. Egyik legrégebbi háziállatunk. Valószínűleg Kisázsiában – mások szerint Etiópiában – szelídítették meg ősét, a *núbiai vadszamarat* (Equus asinus africanus). Szőrzete és termete az éghajlattól és a takarmányozástól függően változik. Nálunk és északon, ahol általában kevésre becsülik, és a száraz kórót is sajnálják tőle, többnyire apró, csökött, bogos, nagy szőrű jószágokká válnak, míg Dél-Európában és Keleten nagy testű, nemes szamarakat találunk. Míg mifelénk alig üti meg magassága az 1 m-t, a *provance-i szamarak* 1,5 m magasságot is elérnek. Szellemi képességei – a szólással ellentétben – igen jók. Emlékezete kiváló, sőt bizonyos fokú – és nem emberi értelemben vett – ravaszkodásra és alattomosságra is képes. Hangja harsogó iázás. Nálunk többnyire tavasz végén ivarzik – sárlik –, s 365 napos vemhesség után többnyire egy, elvétve két csikót ellik. Főként teherhordásra és igavonásra használják. Alföldi juhászaink elmaradhatatlan málhás és hátasállata volt. Élettartama 30–40 év, színe szürke, barnás, piszkosfehér, elvétve fekete is lehet.

2. Öszvér. Nagy munkabírású, igénytelen, feltűnően biztos járású teherhordó, igavonó s nem utolsósorban hátasállat. A jó bánásmódot, a megfelelő takarmányozást nagyon meghálálja, de a durvaságot, a verést nehezen tűri, s könnyen rosszindulatúvá válik. Aszerint hogy mi az anyja, *ló- és szamáröszvér*ről beszélünk. A lóöszvérek nagyobbak, erőteljesebbek, marmagasságuk 160–170 cm-t is elérhet. Nálunk az öszvért nem sokra tartják, de egyes országokban többre becsülik a lónál. Tovább nem szaporítható, mint az egymással csak távoli rokonságban álló fajok keresztezéséből származó ivadékok általában, terméketlenek. Kevésbé igényes a lónál, de igényesebb a szamárnál. A tiszta ivóvízre viszont – mint minden lóféle – nagyon kényes.

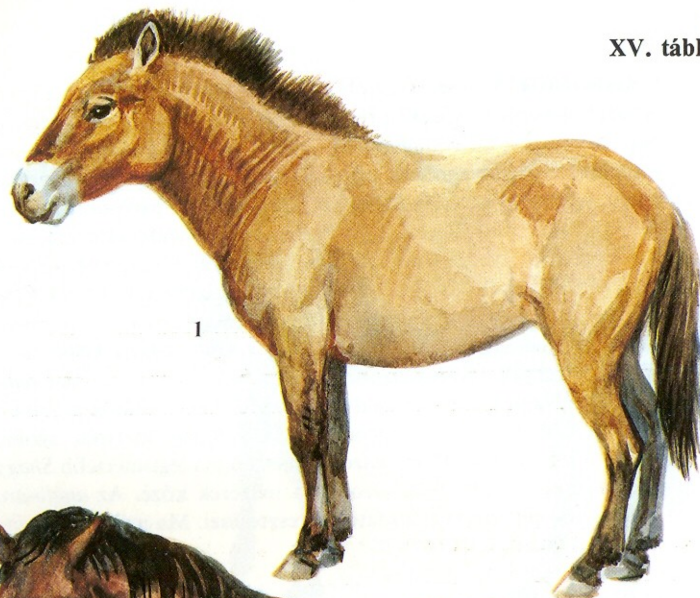

A ló. Mintegy 4000 éve háziasították Ázsiában, ahol egy csapásra „forradalmasította” a nomádok életét. A görög mitológia kentaurjai az első lovasokról szóló európai híradások. A magyarok ősei – mint valamennyi nomád nép – híresen jó lótenyésztők voltak. Csupán a lószínek jelölésére több mint 300 szavunk van! Ilyenek a pej, fekete, deres, szürke, fakó, legyes, almás, kesely lábú, hókás stb. „Elhányta a csikófogát” szólásunk is hajdani lótenyésztő múltunkat idézi, a kétéves, harmadik füvét legelő csikót pedig ma is „harmadfűnek” hívjuk. A ló gazdasági jelentősége manapság egyre csökken, de sportcélokra még sokáig használni fogják. Hímjét ménnek, csődörnek, nőstényét kancának, az ivartalanított mént heréltnek vagy paripának, ivadékát pedig csikónak mondjuk. Vemhességi ideje átlagosan 366 nap, egy, néha két csikót vet. Temperamentumuk alapján *hideg-* és *meleg vérű* lovakról beszélünk. Telivér az angol és arab ló, évszázadok óta törzskönyvezik őket. Félvér ezek keresztezett ivadéka.

1. Mongol ló. A mai házilovak egyik ősalakja, mely igen közel áll a Przsevalszkij által újra fölfedezett *ázsiai vadló*hoz (Equus prsewalskii), a *tak*hoz. (Nem taki, ahogy az német neve után terjedt el nálunk.) 140 cm-nél ritkán magasabb, tömzsi, nagy, durva fejű, többnyire sárgás vagy homokszínű, pej, néha deres vagy szürke, a rendkívül mostoha viszonyokhoz kiválóan alkalmazkodó fajta. Mozgása zömök testalkata ellenére is könnyed, igazi hátasló, ügetése lágy, vágtája kitartó, és gyakran poroszkál. 100 kg teherrel a hátán akár heteken át is könnyedén megtesz napi 60 km-t. Mongólia lótenyésztése ma is jelentős. A lóhús ott fontos élelmiszer, tejéből erjesztik a híres kumiszt; bőrét, de még csontját is fölhasználják.

2. Tarpánhucul. A tak európai változatának, a tarpánnak egyenes ági leszármazottja. Kis testű, 135–140 cm magas, a Kárpátokban teherhordásra hátasállatként egyaránt használt, durva csontozatú, igénytelen fajta. Szomszédaink sokat fáradoznak a maradék tiszta vérű állomány fenntartásán, nálunk az állatkertben látható.

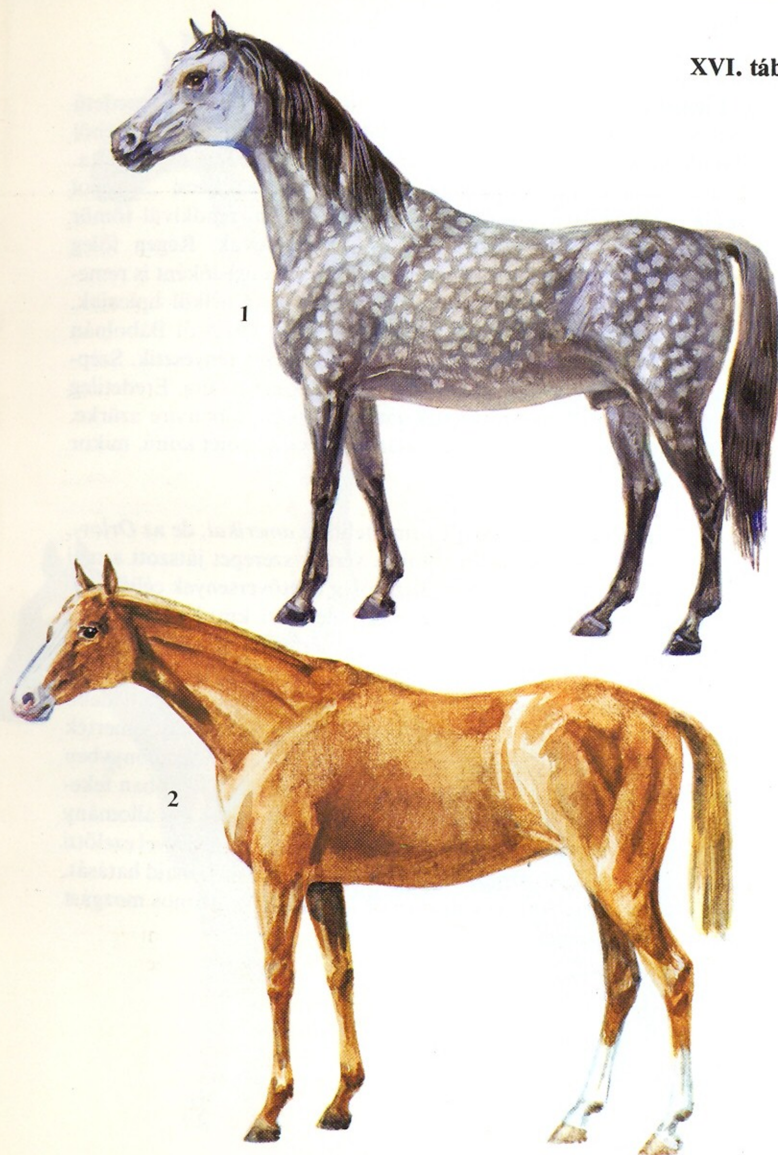
XV. tábla

1

2

1. Arabs telivér. A világ legrégibb, tiszta vérűként tenyésztett lófajtája. Az arabok roppant büszkék remek lovaikra, de csöppet sem kímélik őket. Sivatagos, félsivatagos földjükön gyakorta 100 kilométeren át is étlen-szomjan lovagolnak, pihenő nélkül. Ez a kíméletlen használat a nagyfokú tenyésztői tudással és tapasztalattal párosulva tette az arab telivért hosszú életű, ellenálló szervezetű, kiváló idegzetű, élénk vérmérsékletű, mégis könnyen kezelhető lóvá. Hazájában 135–145 cm a marmagassága, nálunk gyakran meghaladja a 150 cm-t. Színe többnyire szürke, de sárga, pej, ritkábban fekete színekben is tenyésztik. Számtalan törzse, változata van. Az arab jellegű keleti lovak közé sorolhatjuk a *berber,* az *iráni,* a *turkomán* s a *törökországi nemes lovak*at is. Nálunk mindig is kedvelték. 1870 óta céltudatosan tenyésztették Bábolnán. Híres fedezőmén volt *O'Bajan,* melynek szobrát ma is ott láthatjuk az állami gazdaságban. A ma legismertebb *Shagya* törzs csak arab fajta, nem soroljuk a telivérek közé. Az *anglo-arab* lovak a két telivérfajta céltudatos keresztezései. Ma már csak elvétve tenyésztik őket.

2. Angol telivér. A fajta története egybeforrt az angliai lóversenyek történetével. Az első, írásos emlékkel is rendelkező lóverseny 1377-ben a walesi herceg – a későbbi II. Richárd – és Earl of Arundel lovai között zajlott. A fajta igazi fénykora a XVIII. században kezdődött. Ekkortájt importáltak három keleti mént a szigetországba, ezek aztán meghatározták az angol telivér kialakulását. 1793-ban megalapítják a híres General Stud Bookot (Általános törzskönyvet), s ma csak azt a lovat tekintjük angol telivérnek, amelyik ebbe a törzskönyvbe származása révén belekerülhet. Igen sebes, gyors fejlődésű, igényes fajta, szinte kizárólag versenyzésre és más fajták nemesítésére használják. A magyar telivértenyésztést a reformkor nagyjai: Széchenyi István, Wesselényi Miklós alapozták meg. Világhíres telivéreink voltak: Kincsem, a verhetetlen kanca, Kisbér és a legutóbbi időkben: Imperiál.

1. Lipicai ló. 1580-tól *andalúziai, kasztíliai, nápolyi* és *dán* eredetű mének s a római idők óta nagyra becsült helyi kancák keresztezéséből alakult ki a szlavóniai karszton, Lipicán ez a tipikus hegyi fajta. Nagyon jóindulatú, tanulékony, eredetileg a híres, bécsi „spanyol iskola" számára tenyésztették. Szívós, igénytelen, rendkívül tömör csontozatú, nagy munkakészségű és -bírású lovak. Régen főleg kocsiban és idomított hátaslónak használták, ma igáslóként is remekül megállja helyét. A cirkuszlovak szinte kivétel nélkül lipicaiak. A magyar állományt 1875-től Fogarason, majd 1912-től Bábolnán s végül 1959-től a Bükk hegységbeli Szilvásváradon tenyésztik. Szépsége, kiváló tulajdonságai miatt még ma is népszerű fajta. Eredetileg öt, ma hét törzsét különböztetik meg. A lipicai többnyire szürke, ritkábban pej, elvétve fekete, de valamennyi csikó sötét színű, mikor világra jön.

2. Ügetőló. Több fajtája van, legismertebb az *amerikai,* de az *Orlov-,* a *francia–normann* s a *dán* ügetőlovak vére is szerepet játszott a mai *magyar ügetőló* kialakulásában. Kizárólag ügetőversenyek céljára tenyésztik. Amerikában eleinte 100 mérföldet (161 km) kellett megtegyenek 10 óra alatt, később áttértek az 1 mérföldes távra. Az American Trotting Registerbe (Amerikai Ügetők Törzskönyve) fajtára való tekintet nélkül minden lovat fölvettek, amelyik 150 mp-nél rövidebb idő alatt lefutotta ezt a távolságot. Később csak azokat ismerték el tiszta vérű amerikai ügetőnek, melyeknek ősei a törzskönyvben szerepeltek. Hazai ügetőállományunk többnyire pej, ritkábban fekete. Marmagasságuk elvétve haladja meg a 160 cm-t. Az állomány a II. világháború után nehezen regenerálódott. A néhány évvel ezelőtti amerikai import csak a most következő években érezteti majd hatását. Az ügetőló a versenyeken nem vágtázhat, átlós lábai azonos mozgást kell hogy végezzenek.

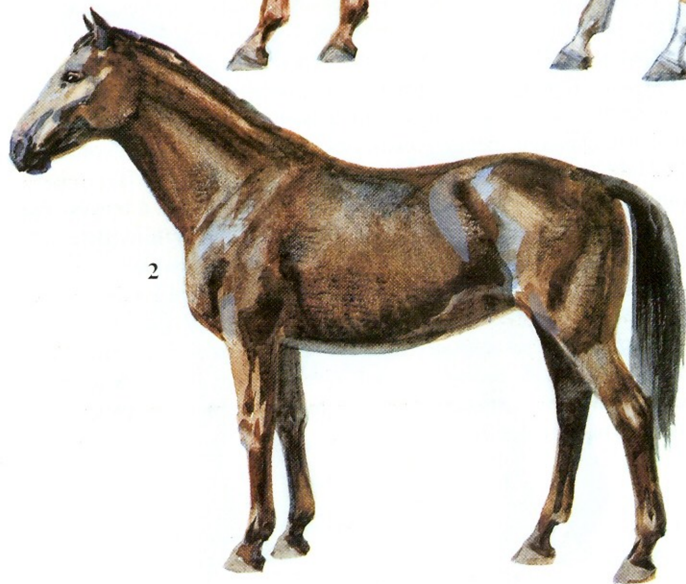
1. Kisbéri félvér. A kancaállományt több mint száz éven keresztül angol telivérekkel és félvérekkel fedeztették Kisbéren, ezért hozzájuk küllemében és teljesítményében igen hasonló fajta keletkezett. Főleg mint hátas- és kocsilovak népszerűek. Az első világháború után tömegesebb testű, mezőgazdasági munkára alkalmasabb, de ugyanakkor kocsi- és katonalónak is kiváló állatokat tenyésztettek Kisbéren. Híres ménjeik közül ma is ismert a Formás, Furioso, Széplak stb. neve. Mivel könnyen kezelhetők, és nagy a teljesítőképességük, a kocsiversenyeken és lovasiskolákban ma is kedveltek ezek a 155–156 cm marmagasságú, szép, száraz, nemes fejű, hosszú, karcsú nyakú, jókötésű, többnyire pej vagy sárga színű félvérek.

2. Mezőhegyesi félvér. A mezőhegyesi ménest 1785-ben alapította Csekonics József, részben hogy a katonaságnak utánpótlást – remondákat – neveljen, részben pedig hogy a hazai lóállományt nemesítse. Korának minden híresebb hátaslófajtáját összegyűjtötte ez a ménes. A törzskancákat elsősorban szilárd, a tenyészcélnak megfelelő szép testalkat – s nem a származásuk – alapján válogatták ki. 1814-ben hat ménesre bontották az állományt. Sok kiváló mén került ide. Ismertebb törzsalapítók Furioso és North-star telivérek. A mezőhegyesi félvérek ideális gazdasági lovak. Ha kell, igát húznak, de kocsi-, hátas-, vadász- sőt ugrólóként is helytállnak. Szívósak, kitartóak, bár igényesebbek az átlagos igáslónál. A második világháború szinte tönkretette az állományt, de az utóbbi időkben ismét föllendülőben van. Színük többnyire sötétpej, elvétve sárga, marmagasságuk 160–170 cm. A magyar félvérek közül említést érdemelnek a sárga, igen szép küllemű, bár gyakran csökönyös és nehezen kezelhető *Gidrán* törzs lovai is.

1

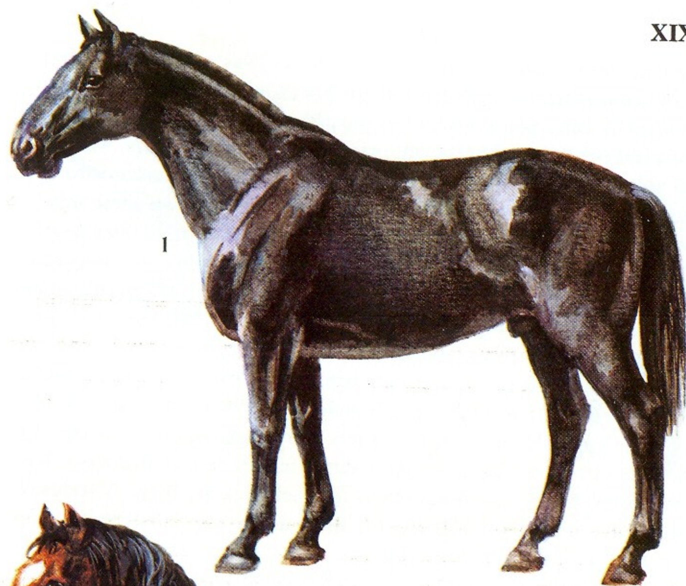
2

1. Nóniusz ló. Az 1814-i franciaországi hadjárat alatt egy *Nonius* nevű *anglo–normann* mént zsákmányoltak a magyar huszárok, mely ausztriai kitérő után 1816-ban Mezőhegyesre került, és őse lett a máig is legnépszerűbb magyar igáslófajtának. Jóindulatú, szorgalmas, igénytelen, egyszóval ideális igásló. Két, sőt egy időben négy típusban is tenyésztették. Az ún. „nagy nóniuszok" kissé puha, kevéssé kitartó lovak voltak, a „ménesbirtok-nóniuszokat" a vaskos testalkat jellemezte, míg a „kis nóniuszokat" s a hozzájuk igen hasonló „debreceni nóniuszokat" kocsiba-igába egyaránt használható lovakként tartották nyilván. Ma már ezek a vonalak összemosódtak, általában csak nóniuszokról beszélünk. A fajta jellegzetes hibáinak – nehéz fej, durva küllem, végtaghibák, szivacsos pata stb. – javítására angol telivéreket használtak. A nóniusz határainkon túl is népszerű. Színe pej, sötétpej vagy fekete, marmagassága 158–166 cm.

2. Muraközi ló. A durva csontú, vaskos testű, nehéz, nehézkes mozgású, nyugodt vérmérsékletű „hideg vérűeket" súlyos terhek húzására használták, főként Nyugat-Európában. Nálunk nem őshonosak. Az ország délnyugati részén, a Mura mentén azonban meleg vérű lovainkat keresztezték a szomszédos karintiai *nóri-lovakkal,* s így alakult ki a megbízható, nagy munkabírású, könnyen kezelhető, 155–165 cm marmagasságú, nehéz *pinkafői* és a könnyebb, mozgékonyabb, szilárdabb szervezetű, 145–155 cm magas *muraközi ló*. Hazai viszonyaink között valamennyi hideg vérű fajta közül ennek a tenyésztése a legcélszerűbb. 1947–49 között ardenni méneket hozattunk Belgiumból és Franciaországból az állomány nemesítésére. A muraközi keményebb szervezetű, mint a hideg vérű lovak általában, gyorsabb és igen tanulékony. Minden más hasonló lónál igénytelenebb. Színe pej, sárga, néha fekete vagy szürke. A hideg és meleg vérű lovak keresztezett ivadékát „sodrott"-nak hívják, és igen kedvelik a mezőgazdaságban, mert mozgékonyabb a hideg vérűnél, s a meleg vérű igásfajtáknál lényegesen erősebb.

1

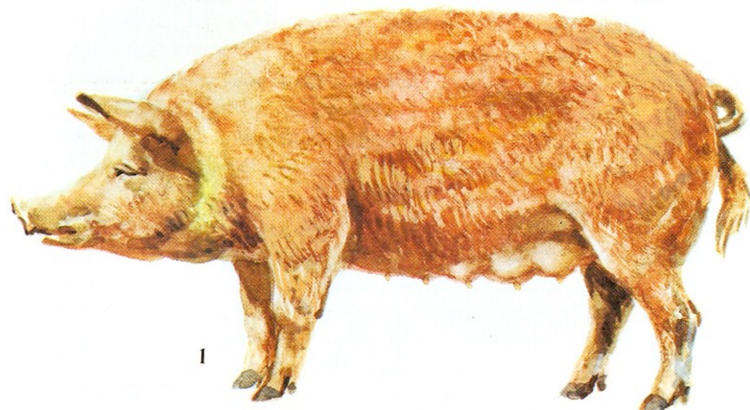
2

A házisertés valamennyi fajtája a *vaddisznó* (Sus scrofa) különböző alfajaitól származik, s egészen a legutóbbi időkig rendszeresen kereszteződtek is vele. Sőt a veszprémi püspökségnek egyik nevezetessége volt a Bakonyban makkoltatott, „szelíd" vaddisznókondája. Mindenevő volta, kitűnő ízű húsa és zsírja, kiváló takarmányhasznosító képessége, gyors növekedése és szaporasága – vemhességi ideje mindössze 114 nap – minden idők egyik legfontosabb háziállatává teszik. Bőrét kikészítik, sörtéjéből ecseteket, keféket, kárpitos töltőanyagot stb. csinálnak, egyes belső szerveit gyógyszer-alapanyagként használják, trágyájával a talaj termőképességét javítják. Hajdan ún. rideg – szinte télen-nyáron a szabadban élő – kondákban tartották, később a hizlalásra fogott egyedeket már istállózták, majd a mezőgazdaság iparosodása során megjelentek a hizlaló nagyüzemek. Ehhez alakították ki az ún. intenzív fajtákat, s ma szerte a világon óriási méretű telepeken tízezerszámban folyik a sertés tenyésztése és hizlalása, bár a kisüzemi, háztáji sertésnevelés is igen jelentékeny még. A sertések – disznók – hímjét kannak, ivartalanítva ártánynak, nőstényét kocának, ivadékait malacnak hívjuk.

1. Szalontai vörös disznó. Ősi, parlagi fajta, melyet az Alföld délkeleti részén, főleg Bihar, Szatmár és Békés megyékben tenyésztettek. Hústermelő jellegű, nagy testű, 6–8 malacot fialó fajta volt, teljesen kiveszett. A Dunántúl hasonlóan ősi fajtája volt a *bakonyi sertés,* a Nyugat-Európában igen keresett „baguner", de ma már nagy részt kiveszett.

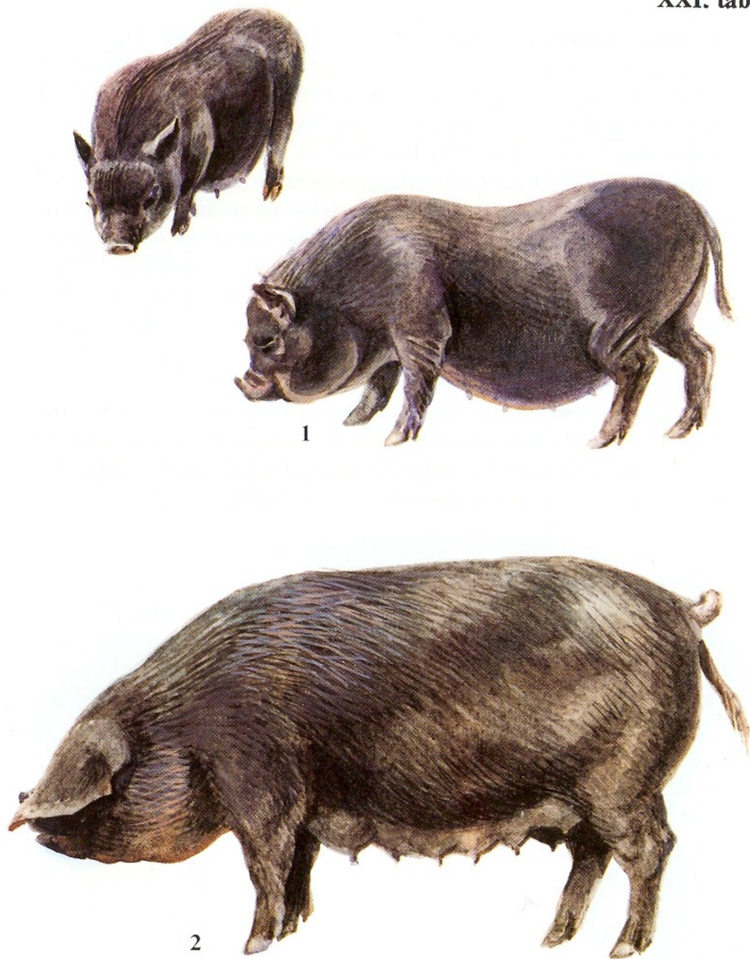
2. Mangalica sertés. A szerbiai *sumida* disznók és a hazai parlagi fajták keresztezéséből előállított, világhírű zsírsertés. Eredetileg több, ma már csak „szőke" színben tenyésztik. A hústermelő fajták elszaporodása háttérbe szorította, kiveszőfélben van, a Hortobágyi Nemzeti Parkban tartunk fenn egy „magkondát" belőle.

1

2

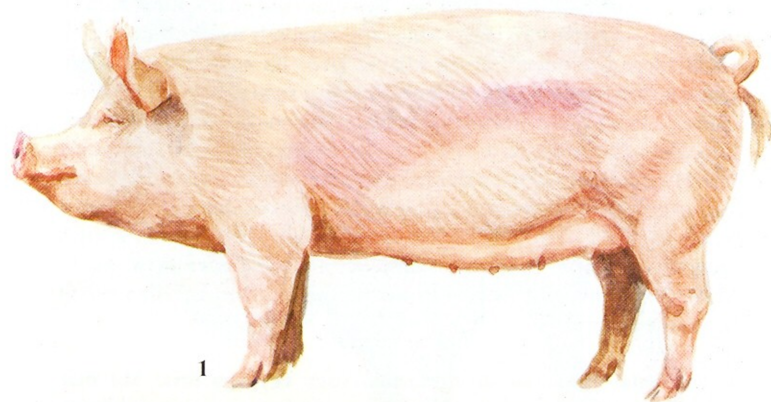
1. Csüngőhasú sertés. Nálunk vietnami sertés néven is ismert, kis testű, ázsiai fajta. Mint az ázsiai sertések általában, ez is a *csíkos disznótól* (Sus scrofa vittatus) származik. A délkelet-ázsiai fajtacsoport különleges jelentősége, hogy az állat gyorsabban fejlődik, és az ún. vágási érettséget is korábban éri el, mint az európai fajok. Világszerte valamennyi ún. nagy termelőképességű, az iparszerű sertésnevelésben alkalmazott modern fajta kialakításához felhasználták.

2. Cornwall-sertés (kornvall). Large Black (lárdzs blek) – nagy fekete sertésnek is nevezik ezt a régi angol fajtát, mely helyi parlagi, az európai mediterrán s a kínai sertések keresztezéséből jött létre. Egy időben nagy népszerűségnek örvendett nálunk, mert nagy testű, igénytelen, igen szapora és kiváló malacnevelő fajta. Viszonylag lassan, de sokáig fejlődik, kifejlett korában hizlalás nélkül is megüti a 2 q-t. Fekete szőre és pigmentált bőre miatt a szárazsággal és a forró napsütéssel szemben ellenállóbb a kese fajtáknál, ezért a mi gyakran szélsőséges Alföldünk éghajlatát is jól tűri. Átlagosan 15–18 malacot nyerhetünk évente egy anyakocától. Nagy, tőben megtört, előrelógó, orrára hajló fülek, hosszú, mérsékelten széles hát, ágyék és far jellemző a fajtára. Pigmentáltsága miatt a nagyüzemi sertéstelepeken és a feldolgozóiparban kevésbé népszerű, de mostohább viszonyok között, a háztáji tenyésztésben még sokáig szükség lehet rá. A korszerű hibrid előállításában is felhasználják. A cornwallhoz hasonló, félintenzív sertés még a *berkshire*-i (berksiri), ugyancsak angol parlagi és ázsiai sertések származéka, melyet hajdanában igen szívesen kereszteztek mangalicával. Gyorsan fejlődő, de zsírosodásra hajlamos fajta.

1. Fehér hússertés. Szinte minden sertéstenyésztéssel foglalkozó országnak megvan a maga fehér hússertésfajtája, melyek azonban kivétel nélkül az Angliában kitenyésztett, gyakran *yorkshire*-inek (jorksiri) is nevezett fajtára vezethetők vissza. Általában nagy vagy középnagy testű, pigment nélküli bőrű és szőrű – kese –, kiválóan szaporodó, almonként 9–14 malacot is felnevelő fajták. A különböző vidékek egymástól eltérő tartási és takarmányozási viszonyaihoz könnyen alkalmazkodnak, gyorsan fejlődnek és korán érnek. Tejesmalacnak éppúgy értékesíthetők, mint 70 kg körüli súlyban sonka-, 90–110 kg-osan bacon- (békn) szalonna-, 120–160 kg súlyban tőke- és teljesen kihizlalva zsírsertésnek. Húsuk finomabb rostú és „vizesebb", mint a parlagi fajtáké, íze kiváló. Napi 50–70 dkg testsúlygyarapodásra is képesek, kiváló tulajdonságaik azonban csakis megfelelő tartás és takarmányozás mellett érvényesülnek. Igényességük miatt külterjes vagy háztáji viszonyok között termelésük messze elmarad egyéb fajtáké mögött, bár például a cornwallal keresztezve nagyszerű háztáji alapanyagot szolgáltatnak. Az erős napfényt s a nagy szárazságot nehezen tűrik.

2. Minnesota-sertés. A fehér hússertések jó tulajdonságait s a pigmentált bőrű fajták ellenállóképességét egyesítő, kiváló takarmányhasznosítású, gyors fejlődésű, szapora, kevéssé hízékony, elsősorban sonkasüldőt és baconsertést adó, intenzív tartásra alkalmas fajták. Mindkét változatában különböző eredetű fehér hússertésekbe vittek idegen vért. Miután mind kevesebb szükségünk van a sertés zsírjára, az új fajták, illetve árutermelő hibridek előállítása során az a cél, hogy sok húst és kevés zsírt termelő vonalakat állítsanak elő a sertéstenyésztők.

1

2

A házitevéket csak állatkertekből ismerjük ma már, noha nem is oly régen – a török időkben – Magyarországon is megfordultak ezek a különleges, minden szépség híjával levő, de eredeti hazájukban szinte nélkülözhetetlen háziállatok. A teve a sivatagos vidékek jóformán egyetlen málhás, hátas- és igásállata. Marmagassága a két métert is meghaladja. A száraz kórón is megél, és a szomjúságot is napokig tűri. Húsát megeszik – íze a marhahúsra emlékeztet –, tejét is fogyasztják, gyapjából szőnyegeket, takarókat csinálnak. Bár jelentősége a motorizációval nagyot csökkent, mégis – úgy tűnik – hosszú ideig szolgálja még mint megbecsült háziállat a sivatagos vidékek lakóit. Mindkét fajának kancái 12–14 havi vemhesség után egyetlen csikót hoznak a világra.

1. **Dromedár** (Camelus dromedarius) vagy **egypúpú teve.** Ma már csupán háziállatként ismert, s heves vita folyik a zoológusok között, hogy vajon külön fajnak vagy a háziasítás során előállott változatnak tekintsék. Főleg Afrikában tenyésztik. Kiváló futók, s egy nemes „hedzsin" (hátasteve) könnyedén megtesz naponta 100–120 km-t. Igénytelensége, kitartása, gyorsasága miatt sok sivatagi arab törzs többre tartja a legnemesebb lónál, s éppúgy vonalakat, törzseket tart nyilván, mint az arabs telivérnél. Általában buta, csökönyös, gazdájának is nehezen engedelmeskedő állatnak írják le, bár az állatviselkedéssel foglalkozó tudomány, az etológia tükrében ma már a tevéket is más szemmel nézzük. Az tény, hogy ivarzási időben az egymással marakodó, böfögő, ordítozó csődörök félelmetes látványt nyújtanak, s gyakran gazdájukra nézve is veszélyesekké válnak.

2. **Kétpúpú teve** (Camelus bactrianus). Vadon élő alakjának maradványállománya ma is megtalálható Mongóliában. Az ázsiai magas felföldek és sivatagos vidékek legfontosabb háziállata. Jól bírja a hideget, s nehezen tűri a száraz hőséget. Természete, teljesítőképessége hasonló egypúpú rokonáéhoz, de talán még súlyosabb terheket is elbír amannál.

XXIII. tábla

1. Láma. Őse minden kétséget kizáróan a ma is vadon élő *guanako* (Lama guanacie), melyet már jóval Kolumbusz megjelenése előtt megszelídítettek az indiánok. Hímjét teherhordásra használják, gyapját nyírják, és igen jó minőségű fonalat készítenek belőle, húsát pedig szívesen fogyasztják szerte Dél-Amerikában. Szinte minden színváltozatban előfordul, s hatalmas csordákban legel az Andok lejtőin. Az eurázsiai tevékhez hasonlóan roppant igénytelen, a legsilányabb takarmányon is megél. Egy időben a Hortobágyon kívánták meghonosítani. Marmagassága 90–130 cm, 10–11 havi vemhesség után 1–2 fiat hoz a világra. A láma közeli rokona a rendkívül finom, nemes gyapjat adó *alpakka,* melynek azonban a másik újvilági tevefaj, a *vikunya* (Lama vicugna) a valószínű őse.

2. Házi tarándszarvas. Az egyetlen domesztikált szarvasfaj, melynek a közönséges *tarándszarvas* vagy *rénszarvas* (Rangifer tarandus) az őse. Mintegy 6000 éve háziasították, feltehetőleg északnyugat Szibériában. Az északi népek nélkülözhetetlen, 120–130 cm magas teherhordó, igás- és hátasállata. A rendkívül mostoha körülmények között az emberek a rénszarvasnak szinte minden porcikáját felhasználják. Teje, húsa ízletes, bőréből ruhát, sátorponyvát, csontjából, agancsából felszerelési tárgyakat, faragványokat csinálnak. Színük igen különböző, szinte minden színváltozatban tenyésztik a fehértől a feketéig. Mindent megeszik, amihez hozzáfér, fő tápláléka azonban a rénszarvaszuzmó. Nem veti meg az állati eredetű táplálékot sem, az elébe kerülő, a tundrán, földön kotló madarak fészkéből a tojást, a fiókákat is megeszi, sőt – egyes adatok szerint – a lemmingekre egyenesen vadászik. Vemhességi ideje 9–10 hónap. Tipikusan hidegkedvelő állat, mérsékelt éghajlat alatt csak nehezen tartható fogságban, s nem szaporodik. Az egyetlen szarvasfaj, melynek nősténye is agancsot visel. Északon a lehető legridegebb módon tartják és tenyésztik, bár egyes kolhozokban már kísérleteznek a rénszarvas intenzívebb hasznosításával.

A *házikecske* rendkívül mostoha körülmények között is tartható, testsúlyához képest sok tejet ad, és húsa, trágyája, bőre is értékes. A szegényebb vagy elmaradottabb vidékeken ugyancsak népszerű háziállat, melyet a „szegény ember tehenének” is hívnak. Több vadkecskefajtól származott, melyek közül talán a *bezoárkecske* (Capra aegagrus) a legjelentősebb. Rendkívül élénk, érdeklődő, a környezetéhez kiválóan alkalmazkodik. Amilyen igénytelen az elébe rakott takarmánnyal szemben, olyan válogatós legeltetéskor, amikor is a bokrok, csemeték, suhángok között nagy kárt tehet, ha nem vigyáznak rá. Rendkívül önfejű, „individuális” lény; még terelőkutya segítségével is nehéz kordában tartani, s aki csak egyszer is legeltetett pláne bakkecskét, az menten megérti, hogy miért szimbolizálja a gonoszt a keleti s a keresztény hitvilágban. A kecskegida vagy gödölye talán a legkedvesebb fiatal háziállat, fürgeségét, kecsességét nincs ember, aki meg ne csodálná. Nálunk – részben az életszínvonal rohamos emelkedése, részben a mezőgazdaság nagyüzemi szerveződése folytán – a kecsketartásnak nincs már gazdasági jelentősége. De némely nyugat-európai sajttermelő országban több száz fős nyájakban tartják, sőt géppel fejik a kecskét. Vemhességi ideje 21–22 hét.

1. Saanenthali kecske (szanentáli). Svájcban a Saane völgyében kitenyésztett, nagy testű, 65–85 cm magas, kiváló tejtermelő fajta.

2. Kameruni törpekecske. Állatkertjeinkből közismert feketés vagy vöröses színezetű, nyugat-afrikai fajta; átlagos marmagassága 50–55 cm. Kevés tejet ad, főleg húsáért tartják, és gazdáik gyakran a hatalmas baobab- és az akácia-fák ernyős koronájába hordják fel „legelni” őket. Újabban kedvelt kísérleti állat.

3. Angórakecske. A közönséges házikecske hosszú, finom, elemi gyapjúszálakból álló szőrzetű *mutánsa* – változata –, melyet rendszeresen nyírnak, s szőréből finom fonalat készítenek egyes vidékek lakói. A valódi moherfonál kecskeszőrből készül.

XXV. tábla

A *házijuh* egyetlen fajnak, a *vadjuh*nak (Ovis ammon) számtalan alfajától származik. Mintegy 8–10 ezer éve háziállat. Gyapjas szőrzete a háziasítás során fellépő mutáció (öröklődő jellegű változás) eredménye, s a legkeresettebb textilalapanyag, melynek jelentőségét mit sem csökkentette a szintetikus szálak megjelenése. Vitaminokban, ásványi anyagokban gazdag tejéből kiváló sajtokat, például gomolyát készítenek; húsát bár nálunk csak egyes vidékeken kedvelik, szerte a világon szívesen eszik. Beléből készül a hegedűk húrja, faggyából kenőanyagokat és szappant, vágási hulladékából enyvet, takarmánylisztet, bőréből szűcsárut, ún. panofixet és irhát csinálnak. Miután más gazdasági állatoknál kevésbé abrakigényes, főleg a nagy kiterjedésű sztyeppeken, füves legelőkön érdemes foglalkozni juhtenyésztéssel. Hímje a kos, fiatal nősténye a jerke. Vemhességi ideje mintegy 150 nap.

1. Rackajuh. Hosszú, durva szőrű, fekete vagy fehér színű fajta, mely Kisázsiából ered, s valószínűleg őseinkkel került a Kárpát-medencébe. Az ún. *magyar* vagy *hortobágyi racká*nak hosszú, pödrött és egyenes szarva van, ami egyedülálló, s még a honfoglalás előtti mutáció eredménye. Igénytelen, edzett fajta. A Hortobágyi Nemzeti Parkban nyáját tartanak fenn ebből a múzeumba illő, eleven relikviából.

2. Merinójuhok. A Pireneusi-félszigetről származtak el szerte a világba. A legfontosabb gyapjútermelő fajták, átlagosan 4–5 kg nyersgyapjat ad egy nyírásra. Világszerte számtalan fajtában tenyésztik. Ez a voltaképpeni birka. Neve a német bürger (polgár) szóból ered (bürge, birge).

3. Karakül juh. A sivatagos vidékek *zsíros farkú juhfajtája,* melynek újszülött, esetleg még meg sem született, az anyából kivágott bárányai adják a világszerte keresett és igen értékes fekete vagy ezüstszürke színű *karakül-,* azaz perzsaprémet.

XXVI. tábla

1. Házibivaly. Az Ázsiában itt-ott még ma is megtalálható *vadbivaly, vízibivaly* vagy *arni* (Bubalus arnee) leszármazottja, melyet már évezredekkel ezelőtt megszelídítettek. Dél-Ázsiában – főleg a mocsaras vidékeken –, a Szovjetunió déli részén, Észak-Afrikában, a Balkánon, Romániában és Olaszországban máig is elterjedt, hatalmas erejű, szívós, igénytelen igavonó állat. Rendszerint nehéz terepen – például rizsföldeken – és igen nehéz teher vontatására használják. Rövid távon különösen nagy erőkifejtésre képes. Teje nagyon zsíros, húsa vöröses, rostos, idősebb korában kissé pézsmaízű. Általában lomha mozgású, lusta állatnak tartják – az is –, de aligha van kiszámíthatatlanabb, rosszindulatúbb és félelmetesebb háziállat a feldühödött bivalybikánál. Mély talajú vidékeinken valaha általánosan tenyésztették és igázták, de gazdasági jelentősége fokozatosan csökkent, s ma alig néhány tucatnyi állat őrzi a hajdani magyar bivalyállomány emlékét. Marmagassága 150–180 cm, vemhességi ideje 315 nap.

2. Házi jak. A közép-ázsiai magas hegyvidékek hátas-, málhás és igásállata. Az óriás termetű, Belső-Ázsia hegyeiben ma is élő *vadjak* (Bos [Phoephagus] mutus) mintegy 3000 éve háziasított s a domesztikáció során megcsökött formája. Hosszú szőrzete jól védi hideg, havas hazájának mostoha időjárása ellen. Húsát fogyasztják, szőréből fonalat fonnak, trágyájával tüzelnek. Kevés, de zsírdús tejet ad. Igazi magashegyi állat, amely nagy biztonsággal cipeli terhét a legmeredekebb ösvényeken is. Állatkertekben szívesen tartják, s így kevesen hiszik el róla, hogy eredeti hazájában milyen fontos háziállat. Marmagassága 140–180 cm, vemhességi ideje 10–11 hónap. Sok helyütt keresztezik a szarvasmarhával, és igen jól használható ivadékokat nyernek utánuk. A jakon kívül az *őstulok*tól származó *zebumarha,* a *bateng*ből háziasított *balimarha,* a *gauri*vadék *gayal* is szolgálja a trópusi vidékek lakóit mint háziállat.

1

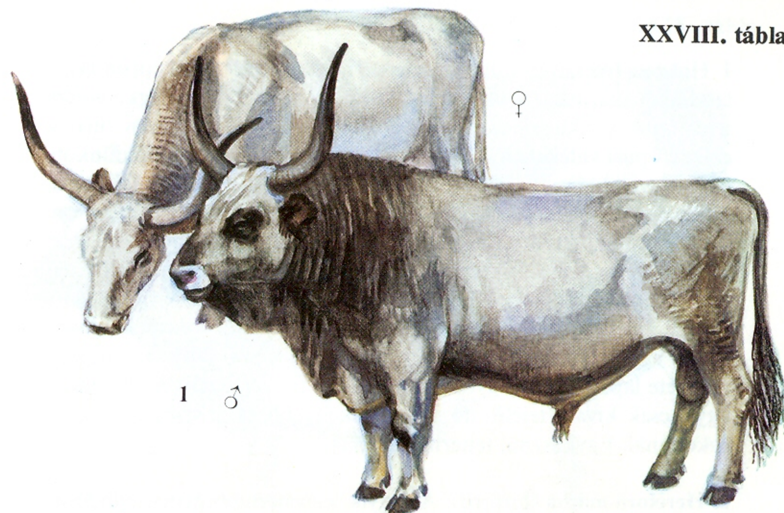
2

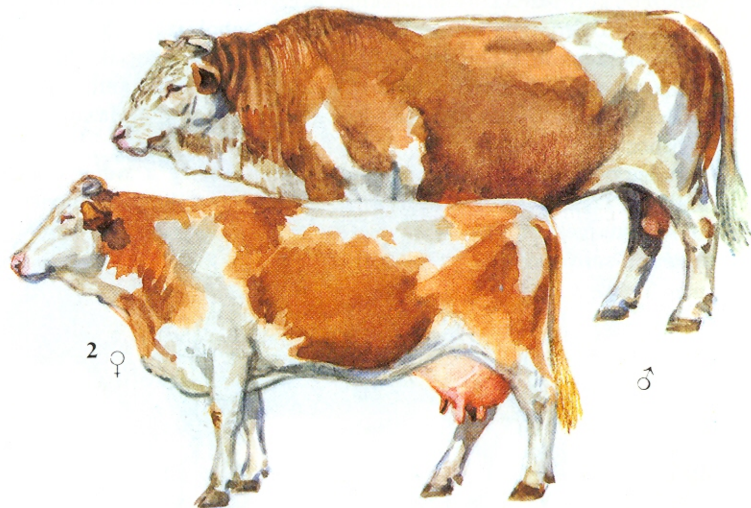
A szarvasmarha mintegy tízezer éve háziállat. Az *őstulok* (Bos taurus primigenius) különböző alfajait szelídítette meg az ember és fogta hús- és tejtermelésre, valamint igába. Manapság szinte mérhetetlen a gazdasági jelentősége. Teje nélkülözhetetlen táplálékunk, melyből különböző élelmiszereket – sajt, vaj, tejszín, tejföl, túró, aludttej stb. – készítenek. Húsa fontos élelmezési cikk, mely sokkal egészségesebb a gyakran túl zsíros sertéshúsnál. Véréből albumint, ragasztószereket, tápszereket, gyógyszert, takarmánylisztet, faggyából margarint, szappant, kenőanyagokat, csontjából takarmánylisztet, enyvet, dísztárgyakat, szarvából gombokat, dísztárgyakat, bőréből ipari és ruházkodási cikkeket, belső elválasztású mirigyeiből gyógyszereket készítenek. Igaereje ugyan veszített már jelentőségéből, de trágyája még ma is nélkülözhetetlen a mező- és főleg a kertgazdálkodásban. Vemhességi ideje átlagosan 285 nap, marmagassága 140–180 cm.

A szarvasmarhák hímjét bikának, ha fiatal korában ivartalanítják, tinónak, felnőttkorában ökörnek, nőstényét tehénnek, első borjazása előtt üszőnek, ivadékait borjúnak hívjuk.

1. Magyar szürkemarha. Nemes megjelenésű, nagy szarvú, őshonos fajtánk. A magyar Alföld jellegzetes állata volt, s évszázadokon át keresett árucikk a nyugat-európai piacon. Pásztoraink egészen Norinbergáig (ma Nürnberg) hajtották el lábon a szilaj gulyákat. Edzett, igénytelen, kevés, de igen zsíros tejet termelő, kiválóan igázható, de lassan érő rideg fajta. Az intenzívebb fajták szinte teljesen kiszorították, s ma csak néhány száz darabot tartunk védett gulyákban, muzeális jelleggel s géntartalékolás végett belőle.

2. Magyartarka marha. A hazai, parlagi állományt keresztezték a múlt században a világhírű, szinte valamennyi „modern" szarvasmarhafajta kialakításában szerepet játszó s a hazai röghöz kiválóan alkalmazkodó svájci, *szimentáli* fajtával. Meglehetősen jó tejtermelő. Több tájfajtája van, ezek közül a legismertebb a *bonyhádi pirostarka.*

1. Holstein fríz néven vált közismertté nálunk a tulajdonképpen Hollandiából származó *feketetarka lapálymarha.* Az egyik legkiválóbb tejelőfajta, s világszerte népszerű. A nagy meleget nehezen tűri, s ezért trópusi vidékeken – de a mi szélsőséges éghajlatú Alföldünkön is – rosszul akklimatizálódik. Mint minden nagyon elterjedt fajtának, a fríz marhának is számtalan formája van. Tejtermelése eléri az évi 4–5000 kg-ot, tejzsírtartalma 3–4,2%. A rekorderek évi termelése 18–20 ezer kg tej, *életteljesítményük* gyakran meghaladja a 100 ezer kg-ot. Tipikusan a tejtermelő nagygazdaságok intenzív tartásra való fajtája, amely igen igényes a takarmányára. A *jersey-* (dzsörszi) marhával együtt talán a legelterjedtebb nagyüzemi fajta a világon. A fekete lapálymarha egyik színváltozata a *vörös lapálymarha,* mely ugyancsak kiváló tejelő, de még érzékenyebb és igényesebb fekete rokonánál. Egyhasznú, tejtermelő fajták.

2. Hereford-marha (hirford). Az egyik legismertebb gyors fejlődésű, egyhasznú, hústermelő marhafajta. Igénytelen, jól alkalmazkodik a nehezebb környezeti körülményekhez, és ezért az USA-tól Ausztrálián át a Szovjetunióig mindenütt megtaláljuk, ahol nagy kiterjedésű füves síkságokon többnyire legeltetve, félintenzíven tartják. Mély mellkasa, széles, robosztus testalkata van. Hatalmas izomtömeget fejleszt, kiváló hústermelő, hizlalásra is igen alkalmas fajta. Hazánkba is behozták az utóbbi időben.

A leírtakon kívül nevesebb tejtermelő fajták még a *svájci* s az *amerikai borzderes,* a *kosztromai,* a *dán vörös,* az *Ayrshire* (ájrsir) stb. Hústermelők az *Abardeen-Angus* (eberdin engösz), a *Beef-shorthorn* (bif-sorthorn) stb.

NÉVMUTATÓ

(A római számok a színes táblákat, az arab számok a képeket ismertető szövegoldalakat jelölik.)

Alpakka XXIV., 50
Aranyhörcsög XI., 24

Balimarha XXVII., 56
Bateng XXVII., 56
Bivaly, házi XXVII., 56

Díszgalambok VIII., 18
– budapesti, rövid csörű, gólyás keringő VIII., 18
– magyar fodros VIII., 18
– magyar páva VIII., 18
– német sirályka VIII., 18
Dromedár XIII., 48

Egér, fehér XI., 24
– fekete XI., 24
Ezüstróka XII., 26

Fehér patkány XI., 24

Galamb VII–VIII.
– dísz VIII., 18
– parlagi VII., 16
– posta VII., 16
– strasszer VII., 16
– texán VII., 16
– városi VII., 16
Gayal XXVII., 56

Gyöngytyúk III., 8

Hódpatkány XII., 26

Igáslovak XIX., 40
– muraközi XIX., 40
– nóniusz XIX., 40

Jak, házi XVII., 56
Japán fürj III., 8
Juh, házi XXVI., 54
– karakül XXVI., 54
– merinó XXVI., 54
– racka XXVI., 54
– zsíros farkú XXVI., 54

Kacsa, házi I., 4 (l. récét is)
– bizam I., 4
– mósusz I., 4
– patosz I., 4
– török I., 4
Kecske, házi XXV., 52
– angóra XXV., 52
– kameruni törpe XXV., 52
– saanenthali XXV., 52
Kísérleti egerek XI., 24
Kísérleti patkányok XI., 24

Laboratóriumi állatok XI., 24
Láma XXIV., 50

Ló XV–XIX., 32
– arabs XVI., 34
– félvér XVIII., 38
– igás XIX., 40
– lipicai XVII., 36
– magyar félvér XVIII., 38
– mongol XV., 32
– muraközi XIX., 40
– nóniusz XIX., 40
– nóri XIX., 40
– tarpánhucul XV., 32
– telivér XVI., 34
– ügető XVII., 36
Lúd, házi II., 6
– búbos II., 6
– kínai hattyú II., 6
– magyar II., 6
– rajnai II., 6

Macska, házi XIII., 28
– angóra XIII., 28
– perzsa XIII., 28
– sziámi XIII., 28
Magyar félvérek (ló) XVIII., 38
– kisbéri XVIII., 38
– mezőhegyesi XVIII., 38

Nutria XII., 26

Nyérc, amerikai XII., 26
Nyúl IX–X.
– házi IX., 20
– bécsi kék X., 22
– angóra IX., 20
– belga óriás IX., 20
– csincsilla X., 22
– parlagi IX., 20
– új-zélandi X., 22

Öszvér XIV., 30
– ló XIV., 30
– szamár XIV., 30

Páva III., 8
Prémesállatok XII., 26
Pulyka, bébi VI., 14
– bosnyák VI., 14
– Beltswille-i fehér VI., 14
– mammouth bronz VI., 14
– parlagi bronz VI., 14
– réz VI., 14

Réce, Khaki-Cambell I., 4
– pekingi I., 4
– pézsma I., 4
Rénszarvas, házi XXIV., 50

Sertés XX–XXII.
– házi XX., 42
– csüngőhasú XXI., 44
– Cornwall XXI., 44
– fehér hússertések XXII., 46
– mangalica XX., 42
– Minnesota XXII., 46
– szalontai vörös XX., 42
– Yorkshire-i XXII., 46

Szamár, házi XIV., 30
Szarvasmarha XXVIII–XXIX.
– amerikai borzderes XXIX., 60
– bonyhádi pirostarka XXVIII., 58

– feketetarka lapálymarha XXIX., 60
– Hereford- XXIX., 60
– Holstein fríz XXIX., 60
– kosztromai XXIX., 60
– magyar szürke XXVIII., 58
– magyartarka XXVIII., 58
– svájci XXIX., 60

Tarándszarvas, házi XXIV., 50
Tarpánhucul XV., 32
Telivérek XVI., 34
– arabs XVI., 34
– angol XVI., 34
Tengerimalac XI., 24
Teve, házi XXIII., 48
– dromedár XXIII., 48
– egypúpú XXIII., 48
– kétpúpú XXIII., 48

Tyúk IV–V.
– házi IV., 10
– Cornish V., 12
– fehér Plymouth IV., 10
– húshibridek V., 12
– kendermagos IV., 10
– kopasz nyakú IV., 10
– leghorn V., 12
– magyar parlagi IV., 10
– New Hampshire IV., 10 (Rhode Island Red)
– tojóhibridek V., 12

Ügetőlovak, amerikai XVIII., 36
– magyar XVIII., 36

Zebumarha XXVII., 56

HU ISSN 0324-3168

ISBN 963 11 3353 2

Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest
Felelős kiadó: Sziládi János igazgató
Kossuth Nyomda (82.0930), Budapest, 1983
Felelős vezető: Bede István vezérigazgató
Felelős szerkesztő: D. Nagy Éva · Műszaki vezető: Haás Pál
Képszerkesztő: Árva Ilona · Műszaki szerkesztő: Beszédes Natasa
100 000 példány · Terjedelem: 2,8 (A/5) ív · IF 4855